

**СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У
СОЦІОЛОГІЧНІЙ ОЦІНЦІ
(НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

У статті за результатами соціологічного дослідження встановлено рівень задоволеності потреб сільських мешканців українсько-румунського прикордоння, що стосуються рівня благоустрою, можливостей проживання в екологічно чистому середовищі, трудової діяльності та розвитку, народження і виховання дітей тощо. Конкретизовано основні екологічні проблеми, що найбільше турбують сільських мешканців прикордонних районів Чернівецької області. Визначено їх готовність до зміни місця проживання на інший населений пункт у межах України та за кордоном. З'ясовано схильності сільських мешканців до підприємництва, у тому числі з конкретизацією видів економічної діяльності.

В статье по результатам социологического исследования установлен уровень удовлетворенности потребностей сельских жителей украинско-румынского пограничья, касающиеся уровня благоустройства, возможностей проживания в экологически чистой среде, трудовой деятельности и развития, рождения и воспитания детей и т.п. Конкретизированы основные экологические проблемы, которые больше всего беспокоят сельских жителей приграничных районов Черновицкой области. Определена их готовность к смене места жительства на другой населенный пункт в Украине и за рубежом. Выявлены склонности сельских жителей к предпринимательству, в том числе с конкретизацией видов экономической деятельности.

The level of satisfaction needs of rural people of Ukrainian-Romanian border region, concerning the level of improvement, pets in a clean environment, employment and development, the birth and upbringing of children was set on the results of the survey in the article. The major environmental problems of most concern rural border regions of Chernivtsi region were concretized. Their willingness to change their place of residence to another location in Ukraine and abroad was determined. Tendency of rural people to entrepreneurship, including the specification of economic activities was founded.

Ключові слова: сталий розвиток, забезпечення сталого розвитку, організаційно-економічний механізм, сільські території, прикордоння.

Розуміння дефініції сталого розвитку території передбачає врахування таких вагомих характеристик, як відтворення людського, матеріального, екологічного, інституційного капіталу, самозабезпеченість і самоімпульсивність розвитку території, можливості життєдіяльності населення з рівними умовами доступу до ресурсів та, як наслідок, розвитку гідного рівня життя. Такі умови сталого розвитку висувають нові вимоги стосовно господарювання та економічної активності в регіоні, що не допускають експлуатації ресурсів з помітним їх пошкодженням та неспроможністю їх подальшого відтворення.

Аналіз даних офіційної статистики щодо забезпечення сталого розвитку сільських територій Чернівецької області в розрізі виявлення тенденцій екологомологічного та соціоекономічного характеру засвідчує існування низки проблем, які формуються, перш за все, через незадовільний рівень економічного розвитку регіону. Враховуючи розуміння сталого розвитку без обмежень на суто екологічних аспектах, але й на можливостях задоволення потреб населення, що проживає у визначених межах, здатності самозабезпечення розвитку території, такий стан справ є дуже негативним.

Метою даної статті є визначення ситуації щодо забезпечення сталого розвитку сільських територій Чернівецької області, що є прикордонними відносно Румунії. У контексті сформульованої мети були поставлені завдання:

- встановити рівень задоволеності потреб сільських мешканців українсько-румунського прикордоння, що стосуються рівня благоустрою, можливостей проживання в екологічно чистому середовищі, трудової діяльності та розвитку, народження і виховання дітей тощо;
- конкретизувати основні екологічні проблеми, що найбільше турбують сільських мешканців прикордонних районів Чернівецької області;
- визначити готовність зміни місця проживання сільських мешканців на інший населений пункт у межах України та за кордоном;
- з'ясувати схильності сільських мешканців прикордонних районів Чернівецької області до підприємництва, у тому числі з конкретизацією видів економічної діяльності.

У вітчизняній науковій думці існують різні підходи концептуального бачення сталого розвитку. Досить поширеним є його розгляд з точки зору збереження й раціонального використання ресурсів групою таких вчених: М.А.Голубець, П.С.Гнатів, М.П.Козловський, О.Г.Марискевич, А.-Т.В.Башта, І.М.Шпаківська, Б.О.Крок, А.Я.Грна, Ю.В.Канарський, В.І.Яворницький, М.М.Гринчак, Є.О.Пука [1, с.32].

Окремі вчені, зокрема М.П.Бутко, О.Ю.Акименко, все більшу увагу звертають на необхідність максимального врахування інтересів всіх членів суспільства при одночасному збереженні прикладних ресурсів, задоволення всіх потреб суспільства без руйнування середовища проживання [2, с.176]. Досить вдалим є визначення сталого розвитку як постійного перетворення якісних та кількісних характеристик регіональної системи, спрямованого на досягнення рівноваги між суспільством, економікою й довкіллям із забезпеченням добробуту нинішніх та майбутніх поколінь, подане З.В.Герасимчук, В.Г.Поліщук [3, с.31].

Таким чином, враховуючи наведені вище судження, вважаємо, що сталий розвиток у просторовому вимірі слід розглядати як безперервний процес балансування потреб суспільства та можливостей експлуатації ресурсів, що не допускає їх руйнування, а доходи від такого процесу спрямовуються на їх відтворення, а також забезпечення на цій основі подальших можливостей економічного, соціального, культурного і духовного розвитку території з недопущенням у залежності від ресурсного потенціалу інших просторових локацій. Б.Т.Кліяненко, Р.О.Кратінов запропонували, що забезпечення сталого розвитку території повинне передбачати тісний зв'язок з процесами забезпечення гідного рівня життя населення, що означає кількісну характеристику ступеня досягнення компонент життя людини, яка віддзеркалює ступінь задоволення її потреб [4, с.33].

Сільські території Чернівецької області, що межують з кордонами Румунії, включають 205 населених пунктів, а також центральну й південну частини міста Чернівці (загалом 206 поселень). Протяжність кордону з Румунією становить 226 км [5, с.29]. Це такі райони Буковини, як Вижицький, Герцаївський, Глибоцький, Новоселицький, Путильський і Сторожинецький.

У силу обмеженості інформаційного поля вивчення сталого розвитку даних територій, тим паче сільського типу, восени 2012 року проведено авторське

соціологічне дослідження. Воно дало змогу зробити оцінку ефективності забезпечення сталого розвитку сільських територій у прикордонних районах Буковини в розрізі трьох базових напрямів:

1) оцінки стану забезпечення сталого розвитку;

2) виявлення рівня задоволення потреб сільських мешканців, виходячи з ресурсних можливостей територій, де вони проживають;

3) визначення перспектив підприємницької діяльності сільського населення як важливої передумови забезпечення сталого розвитку територій у силу необхідності їх самозабезпечення та самоімпульсивності.

Загалом результати дослідження можуть слугувати відмінним інформаційним базисом оцінки ефективності організаційно-економічного механізму сталого розвитку сільських територій Чернівецької області як прикордонного регіону, а також формулювання пріоритетних напрямів його вдосконалення в розрізі цільових напрямів функціонування та з оптимальним використанням його інструментарію.

Проаналізуємо більш детально окремі результати опитування, обсяг вибірки якого становив 270 осіб, що проживають у сільській місцевості Вижницького, Герцаївського, Глибоцького, Новоселицького, Путильського і Сторожинецького районів. Середній вік респондентів – 35,1 років, що важливо в силу перспективності забезпечення сталого розвитку відповідних територій. Саме така вікова категорія осіб є рушійною силою подальшого розвитку сіл Буковини. За гендерною ознакою частка респондентів – чоловіків склала 48,9%, жінок – 51,1%. Залежно від типу основної діяльності найбільшу частку респондентів формували ті, що працюють за наймом у сфері послуг (27,8%), далі йшли особи, що працюють за наймом у сільському господарстві (16,7%), студенти (13,3%), особи, що працюють у сфері промисловості (11,1%), самозайняті (7,8%), безробітні (7,8%) та пенсіонери (5,6%). Середньомісячний дохід респондентів коливався у межах від 776 до 2500 грн. (за винятком відповідей безробітних, для яких він був відсутній) та в середньому становив 1181 грн. Звичайно такий рівень особистісного доходу в нинішніх ринкових умовах не дозволяє забезпечити гідний рівень проживання сільських мешканців, навіть за умов ведення ними особистого селянського господарства.

Виходячи з концептуального бачення сталого розвитку сільських територій без фокусування на суто екологічних проблемах, але й на питаннях рівня задоволеності потреб сільських жителів, при формулюванні завдань соціологічного дослідження насамперед виникла необхідність визначення рівня задоволення сільських мешканців тим, що вони проживають у їх населених пунктах. За результатами 52,2% респондентів відповіли ствердно на питання «Чи Ви задоволені, що проживаєте у Вашому населеному пункті?», 37,8% задоволені частково і 10,0% є незадоволеними. У розрізі прикордонних районів частка задоволених і незадоволених осіб дещо різнилась. Так, найвищий рівень задоволеності характерний для жителів Путильського району (62,2%), а найнижчий – для Герцаївського району, де аж 33,3% респондентів виявили своє незадоволення проживанням у рідному краї (рис. 1).

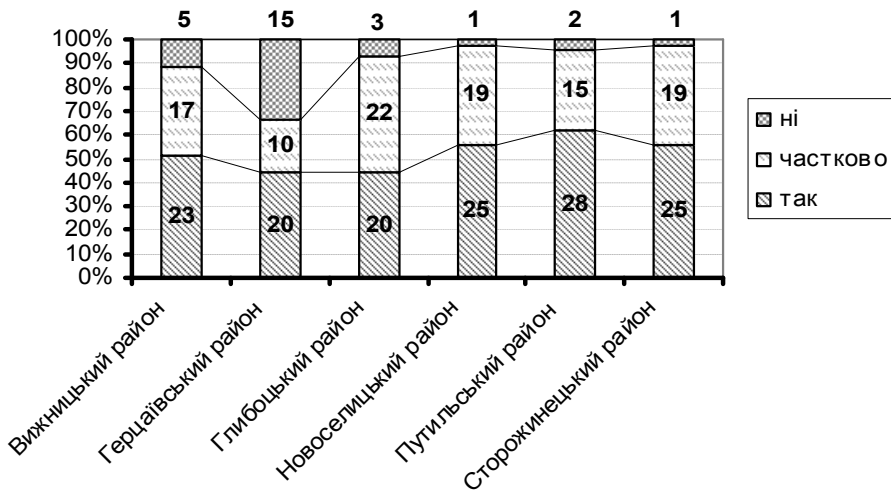

Рис. 1. Структура відповідей респондентів на питання «Чи Ви задоволені, що проживаєте у Вашому населеному пункті?» (за результатами соціологічного дослідження, 2012 р.)*

* Складено автором

Причинність переважання негативних відповідей на дане питання у Герцаївському районі може бути частково обумовлена порівняно гіршою тут екологічною ситуацією, зокрема стосовно викидів в атмосферне повітря та можливостей використання свіжої води.

Результати відповідей респондентів на питання «Чи плануєте Ви змінити місце проживання, переїхавши в інший населений пункт України?» та «Чи плануєте Ви змінити місце проживання, переїхавши за кордон?» засвідчили досить високу мобільність населення. Зокрема, привертає увагу підвищений рівень готовності зміни місця проживання з переїздом за кордон. Так, 34,4% респондентів відповіли, що мають таке бажання, але швидше за все ні.

Структура відповідей на перше питання в цілому по досліджуваних районах становить: 15,6% осіб планує змінити місце проживання в межах України найближчим часом, 25,6% планує, але не скоро, 14,4% має бажання, але швидше за все ні, 44,4% не має такого бажання.

Частка осіб, які найближчим часом планують змінити місце проживання, переїхавши за кордон склала, 4,4%, тих, що планують, але не скоро – 12,2%. 34,4% респондентів, як вже було згадано вище, мають бажання виїхати за кордон, але вважають, що швидше за все не втілять ці прагнення у життя, і 48,9% не мають наміру залишати Україну.

У розрізі районів Буковини, що межують з Румунією, найбільша частка осіб, які мають намір чи прагнення змінити місце проживання на інший населений пункт, притаманна жителям Новоселицького і Герцаївського районів (тут лише 10,0% та 13,3% респондентів відповідно відповіли виключно негативно на дане питання). Найвищий рівень територіальної мобільності із зовнішньодержавними орієнтирами спостерігається згідно нашого дослідження знову ж таки у даних двох районах

(6,1% та 11,4% негативних відповідей на питання бажання зміни місця проживання з переїздом за кордон). Інші результати відповідей за даними питаннями наведено на рис. 2.

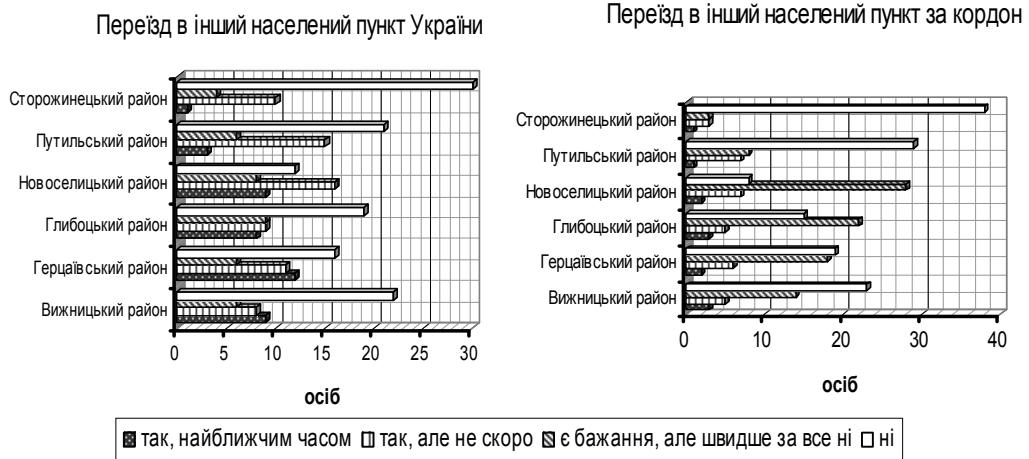

Рис. 2. Територіальна мобільність респондентів: внутрішній та зовнішній вимір (за результатами соціологічного дослідження, 2012 р.)*

* Складено автором

Насправді дане питання є досить важливим із точки зору не просто визначення готовності сільських жителів прикордоння-громадян України до зміни місця проживання. У контексті забезпечення сталого розвитку територій проблема криється в індикаторності таких схильностей рівнем задоволеності потреб. Недостатній рівень породжує схильності до пошуку кращих умов життєдіяльності, у тому числі за кордоном.

Серед завдань опитування також стояла конкретизація рівня задоволеності сільських жителів визначеними параметрами життя, з-поміж котрих – благоустрій власного житла, наявність у населеному пункті закладів освіти, пунктів медичних закладів та закладів торгівлі, можливості проживання в екологічно чистому середовищі, розвитку (навчання, підвищення рівня кваліфікації), трудової діяльності й одержання гідного доходу, народження та виховання дітей. Результати засвідчили, що переважна частка осіб незадоволені (швидше незадоволені) можливостями трудової діяльності та одержання гідного доходу (76,7%), можливостями розвитку (навчання, підвищення рівня кваліфікації) (53,3%), можливостями народження і виховання дітей (28,9%) та наявністю у своєму населеному пункті медичних закладів (28,9%).

При визначенні стану забезпечення сталого розвитку сільських територій Чернівецької області, що межують з кордонами Румунії, важливим завданням соціологічного дослідження було з'ясування думки респондентів щодо основних проблем екологічного стану їх населених пунктів. Згідно з відповідями на попереднє питання за параметром «можливості проживання в екологічно чистому середовищі» 17,8% респондентів відповіли негативно. Структура відповідей на

питання «Які проблеми екологічного характеру характерні для Вашого населеного пункту?» засвідчила, що із загальної кількості відповідей (можна було обирати декілька варіантів) 44,1% обрали забруднення водоймищ, 18,1% – розташування сміттєзвалищ, 16,5% – забруднення повітря, 10,2% – шум (від транспорту, роботи підприємств тощо) і лише 2,4% – захоронення радіоактивних та інших речовин.

Оскільки питання екологічної ситуації вимагає виняткової уваги в контексті забезпечення сталого розвитку територій та визначення концептуальних напрямів впливу відповідного організаційно-економічного механізму, простежимо структуру відповідей за даним питанням у розрізі районів українсько-румунського прикордоння (рис. 3).

На питання «Яким чином Ви утилізуєте побутове сміття, яке накопичується у Вашому господарстві?» 32,2% респондентів відповіли, що викидають його на найближчих сміттєзвалищах, 32,2% позбуваються його через організований вивіз сміття. Водночас, досить високою залишається частка респондентів, які викидають сміття неорганізовано. Зокрема, понад 25% респондентів зізналось, що спалюють сміття, та 15,6% – закопує. 5,6% опитаних осіб викидає сміття в лісі або інших неспеціальних місцях. У розрізі районів Чернівецької області, що межують з кордонами Румунії, найвища частка осіб, які позбуваються сміття через спалювання, закопування та викидання в лісі чи інших неспеціальних місцях характерна для Новоселицького (50,8%) та Сторожинецького (52,3%) районів.

Вагомий змістовний блок соціологічного дослідження склали питання щодо економічної активності населення та зайнятості в особистому селянському господарстві. Зокрема було поставлено питання «Чи займаєтесь Ви особистим селянським господарством (вирощування овочів, фруктів, свійських тварин тощо)?», за результатами якого встановлено, що 33,3% респондентів не займається, займалося раніше або ж планує ним займатись.

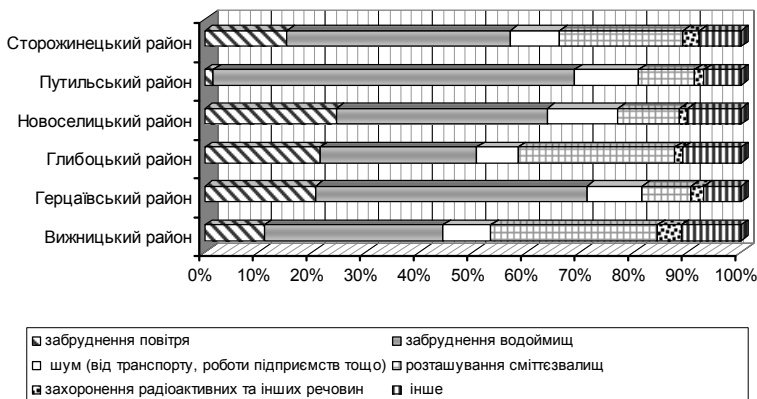

Рис. 3. Структура відповідей респондентів на питання «Які проблеми екологічного характеру характерні для Вашого населеного пункту?» (за результатами соціологічного дослідження, 2012 р.)*

* Складено автором

Стосовно тих осіб, які займаються особистим селянським господарством, було визначено, чи отримують вони від цього прибуток через продаж. Результати показали, що переважна більшість (58,3%) отримує прибуток нерегулярно. Натомість регулярний прибуток від такої діяльності має 13,3% респондентів. Досить висока частка відповідей про нерегулярний прибуток ведення особистого селянського господарства є свідченням вторинності такої діяльності як необхідного способу забезпечення особистісних потреб та потреб своєї сім'ї, а також у силу наявності землі й інших засобів її обробки, що з плином часом формують безумовні установки до сільськогосподарської діяльності. Водночас, цілеспрямований підхід до вирощування сільськогосподарської продукції в комерційних цілях спостерігається вибірково, що часто зумовлено незадовільними ринковими умовами купівлі-продажу за участі великої кількості посередників.

Враховуючи геопросторове розташування досліджуваних сільських територій, було поставлено питання «Чи здійснюєте Ви міграційні переміщення через кордон?». Результати засвідчили, що переважна більшість (37,8%) наразі не здійснюють таких переміщень, але планують, що знову ж таки підтверджує досить високу територіальну мобільність населення із зовнішніми орієнтирами. 25,6% респондентів таких переміщень не здійснює і не планує, 23,3% здійснює їх декілька раз на рік, 10,0% – рідко, раз на декілька років і 3,3% респондентів відповіли, що щомісяця перетинають державний кордон.

З-поміж тих осіб, які відповіли ствердно, що здійснюють міграційні переміщення за кордон з різною часовою періодичністю (загалом 36,7% респондентів), було визначено мету такого перетину. Результати засвідчили, що 27,3% з усіх осіб, які перетинають державний кордон, роблять це з метою трудової діяльності, 21,2% – з туристичною метою, 21,2% – з метою продажу продуктів харчування, 15,2% – з метою купівлі продуктів харчування, 9,1% – з метою купівлі товарів довгострокового вжитку (побутової техніки, меблів тощо). Відсутні ствердні відповіді респондентів на питання, що вони здійснюють міграційні переміщення з метою продажу товарів довгострокового вжитку, що в принципі є нетиповим «бізнесом» для трудових (у тому числі «човникових») мігрантів з України. 6% респондентів вказали, що здійснюють міграційні переміщення через державний кордон з іншою метою.

Розуміючи, що все таки наявні прагнення сільських мешканців досліджуваних районів до покращення рівня власного добробуту, підвищення можливостей їх життєдіяльності, необхідності альтернативи одержання більших доходів на території рідного краю замість міграційних переміщень, у ході соціологічного дослідження було поставлено питання «Чи планували б Ви здійснювати підприємницьку діяльність у населеному пункті, де постійно проживаєте, у випадку достатньої державної підтримки (надання кредиту на пільгових умовах, пільгової оренди землі, обладнання тощо)?». Це дуже важливий момент забезпечення сталого розвитку території, адже активізація підприємництва місцевими мешканцями здебільшого передбачає їх більш бережливе ставлення до природного середовища через вищий патріотизм, любов до земляків. Така особа

створює можливості задоволення не лише особистісних потреб, але й потреб осіб, для яких будуть створені робочі місця. Результати опитування засвідчили, що 46,7% респондентів готові займатись підприємництвом, але не скоро. 8,9% відповіли ствердно, але таку діяльність планують у найближчі 2-3 роки. 3,3% респондентів планують займатись підприємницькою діяльністю найближчим часом. Таким чином, основна частина респондентів, що є молодими людьми, цілком свідомо допускає можливості і прагне здійснювати підприємницьку діяльність на території рідного краю при наявності відповідних державних стимулів. Це дуже важливий «резерв» соціально-економічного розвитку сільських територій, який повинен бути насамперед врахований при визначенні пріоритетів впливу організаційно-економічного механізму сталого розвитку таких територій у Чернівецькій області.

Також було поставлено питання «Якщо б Ви здійснювали підприємницьку діяльність, то який вид діяльності при цьому б обрали?». При цьому респонденти обирали строго один варіант відповідей. З усіх респондентів найвища частка осіб прагнула займатись торгівлею продовольчими товарами (25,6%), з респондентів, які мали схильності до підприємницької діяльності, обрали даний вид діяльності 27,7% осіб. Порівняно високий інтерес викликає садівництво, зокрема його обрало 16,7% усіх респондентів та 17,6% з тих, що відзначаються підприємницькими нахилами. Показово, що досить високим є інтерес осіб-потенційних підприємців до зеленого туризму – 22,6% таких осіб обрали даний вид діяльності.

Питання оцінки стану забезпечення сталого розвитку сільських територій Чернівецької області в прикладному аспекті є досить складним та багатограним у силу комплексного підходу до розуміння концептуальної сутності сталого розвитку як такого. Це вимагає вивчення не лише екологічного стану території, де проживають сільські мешканці, але й ступеня задоволеності їх потреб з подальшими перспективами життєдіяльності. Результати соціологічного дослідження засвідчили, що при визначенні пріоритетів забезпечення сталого розвитку сільських територій Буковини, які межують з Румунією, через впливи відповідного організаційно-економічного механізму, важливо зосереджувати увагу на перспективах підвищення можливостей задоволення особистісних потреб сільських мешканців, які перш за все стосуються трудової діяльності та розвитку. Виняткову увагу слід звертати на підвищення ефективності ведення особистого селянського господарства як ключової галузі сільських територій з одночасною диференціацією підприємництва на суміжні види економічної діяльності. Також варто звернути увагу на досить високу роль міграційного капіталу в забезпеченні життєдіяльності сільських мешканців досліджуваних територій, що засвідчила висока частка даного джерела доходу в загальній структурі за результатами соціологічного дослідження. Тому серед пріоритетів управлінських впливів організаційно-економічного механізму сталого розвитку сільських територій питання ефективізації використання міграційного капіталу повинне займати одне з центральних позицій.

Список використаних джерел:

1. Голубець М.А. Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону / М.А. Голубець, П.С. Гнатів, М.П. Козловський, О.Г. Марискевич, А.-Т.В. Башта, І.М. Шпаківська, Б.О. Крок, А.Я. Грна, Ю.В. Канарський, В.І. Яворницький, М.М. Гринчак, Є.О. Пука. – Львів: Поллі, 2007. – 288 с.
2. Бутко М.П. Інвестиційна домінанта сталого розвитку регіону в умовах інтеграції: монографія / М.П. Бутко, О.Ю. Акименко. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2009. – 232 с.
3. Герасимчук З.В. Теоретичні основи інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону / З.В. Герасимчук, В.Г. Поліщук // Регіональна економіка. – 2011. – №4. – С. 30-47.
4. Кліяненко Б.Т. Вплив рівня і якості життя населення на розвиток туризму в регіонах України / Б.Т. Кліяненко, Р.О. Кратінов // Економіка та право: Науковий журнал / Гол. ред. В.К. Мамутов. – Донецьк, 2007. – №2. – С. 31-34.
5. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2011 рік / Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Чернівці, 2012. – 604 с.